

MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYETİ'E PARLEMENTO YAŞAMINDA MUHALİF BİR MEBUS "CAMİ BAYKUT"

Olca ÖZKAYA DUMAN*

Özet

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinde sadece sosyal ve kültürel yaşamda değil siyasal yaşamda da önemli değişiklikler görülmüştür. Özellikle siyasal yaşamı köktenci bir anlayışla olmasa da yumuşak bir geçişle yapılandıran parlamento ve anayasal çabalar klasik Osmanlı idari sistemini geride bırakan yeni bir düzen yaratmıştır. Her ne kadar modernleşme genel anlamda Tanzimat Fermanı (1839) uygulamaları ile başlatılmış olsa da siyasal yaşamdaki köklü yenilikler Meşruti Monarşik yapının tesisini ön gören ve 1876'da Kanunu-i Esasi anayasasının ilanı ile kendini kısa sürede açığa çıkarmıştır. Birinci Meşrutiyetin ilanı Osmanlı devlet yönetimi uygulamalarında aynı anda anayasa ve meclisin mevcut yönetme erkinin paydaşı olarak parlamenter ve anayasal monarşik sisteme geçişini sağlamıştır. Birinci meşrutiyetin feshinden sonra her ne kadar bir dönem yeniden monarşi tesis edilmeye çalışılsa da daha önceki meşruti idari yapıyı tecrübe etmiş olan İttihat ve Terakki hareketinin yeniden bir meclis monarşisini yürürlüğe koyma çabaları, döneme damgasını vuran önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu olan parlamenter tecrübeye her iki dönemde de mebusluk görevi yapan Cami Bey bir taraftan yeni tesis edilmeye çalışılan yönetim sistemine bir taraftan da ülke içerisinde git gide belirginleşmeye çalışan siyasal bölünmeye karşı geliştirdiği tutum ve girişimleri ile dönemi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Cami Bey'in biyografik açıdan ele alınması öncelikle içinde bulunulan siyasal ortamı daha sonra ise yapmış olduğu faaliyetler ve sahip olduğu düşünceleri ile Türk fikir dünyasının ikircikli yapısını ortaya koyması açısından önemlidir. Baykut hakkında son derece sınırlı sayıda yapılmış olan çalışmalar, söz konusu incelemeyi yürütmemizde zorluklar ortaya koyarken bu konuda yapmayı amaçladığımız incelemenin gerekliliği düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler

Meşrutiyet, Cami Bey, Parlamento, Anayasa, Osmanlı Devleti, Cumhuriyet

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Hatay/Türkiye.
eozkayaister@gmail.com

PARLIAMENT OF THE REPUBLIC OF LIFE OTTOMAN FROM AN OPPOSING MEBUSAN "CAMI BAYKUT"

Abstract

In the process of modernization of the Ottoman Empire to the Republic, significant changes has been observed in not only social and cultural life, but also in political life. Particularly, parliamentary and constitutional efforts which configure the political life by a smooth transition, not a fundamentalist approach, has created a new regime leaving behind the classical Ottoman administrative system. Even if modernization, in general, began with the rescript of Gulhane implemetations (Tanzimat -1839), radical innovations in political life arose by the application of Constitutional predicting the monarchical structure of the facility and the proclamation of the Act-i Esau constitution in 1876. The first led to the proclamation of the Ottoman Constitution management practices at the same time the existing constitutional and parliamentary stakeholders to rule quinine as the transition to parliamentary and constitutional monarchy. After that, the first constitutional termination emerges, although a significant development which the earlier constitutional administrative structures that have experienced the Union and Progress movement of the back of a parliamentary monarchy its mark on the enforcement efforts of the period are attempts to be a period of re-monarchy facility. The parliamentary experience in question in both periods which task mosque Bey has an important place in a hand a hand in attitudes developed against political divisions trying to become apparent to go in the country and the period with initiatives to the management system attempted to new facilities. Mosque is important political environment then with the idea to have activities and it has made the Turkish idea to reveal the structure of the world where ambivalent Bey in the first period to be addressed from a biographical perspective. About the extremely limited number made that studies have strengthened our efforts in the said examination execute our difficulties arise when placing this will make the matter is that we examine the requirements need to be addressed in a detailed manner the issue from the other side.

Key Words

Constitutional Monarchy, Cami Bey, the Parliament, the Constitution, the Ottoman Empire, the Republic

GİRİŞ

Cami Bey, Osmanlı Devletinin son günlerinde özellikle Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçen süreçte parlamento yaşamında önemli roller üstlenmiş bir siyaset adamıdır. Böyle olmakla beraber hakkında en az bilinen en az yazılan daha doğrusu satır arası okumalarda fark edilebilen bir tarihi simadır. İkinci Meşrutiyet dönemi olaylarında, Birinci Dünya Savaşı sonrası başlayan işgallere karşı geliştirilen milli teşkilatlarda görevler almıştır. Son dönem Osmanlı siyasilerinden olan Cami (Abdülkadir) Baykut, İstanbul'da 1877 yılında doğmuştur. Babası Hacı Mehmet Münir ve annesi Ayşe Hanım'dır. Cami Bey, 17 Nisan 1309 (M. 27 Nisan 1893) tarihinde Harbiye mektebine girmiştir. 1311 tarihinde mektepten subay olarak mezun olarak 38. Süvari birliğine verilmiştir. 28 Temmuz 1313 tarihinde Trablusgarp orta-okulu coğrafya öğretmenliğine tayin olunmuştur. 1320'de Fizan ve Bingazi telgraf hatlarının temdid ve inşaatından göstermiş olduğu hizmet ve gayreti sebebiyle yüzbaşı vekilliğine terfian Trablusgarp kumandanlığı maiyeti yaverliğine tayin olunmuştur¹. Cami Bey, Milli Meşrutiyet Fırkası ile Sulh ve Selameti Milli Ahrar Fırkası kurucu üyesi olarak görevlere getirilmiştir. Milli Ahrar Fırkası Genel sekreteri olarak görev almıştır. Felah-ı Vatan Grup Başkanı, Osmanlı Meclis-i Mebusan 1. ve 2. Dönem Fizan, IV. Dönem Aydın Mebusu olarak görevlendirilmiş olan Baykut aynı zamanda gazeteci ve yazarlık da yapmıştır.

Cami Bey, Trablusgarp'a vali vekili ve kumandan olarak gönderilen Recep Paşa'nın yaveri olarak görev yapmıştır. Celal Bey'den birkaç ay önce Merzuk'a gönderilen süvari Yüzbaşı Abdülkadir Cami Bey (Baykut), Gat bölgesinin askeri ve idari görevlerini kaymakam sıfatıyla yürütmüştür.² Daha sonra Alman Vonder Goltz'un askeri okulda öğrencisi olan Cami Bey 1896'da Jön Türk hareketine girmekten dolayı Trablusgarp'a sürülmüştür. Bir yıl sonra askeri rütbesi kendisine verilmekle birlikte burada tutulmuştur. Fransızca ve Almanca bilen Cami Bey, Türkiye'nin önemli ailelerinden birine mensuptur. Çok faal bir kimse olarak Recep Paşa'ya uzun bir süre yardım etmiş ve işgal bölüğünün yeniden oluşturulmasında önemli bir rol almıştır. Recep Paşa vali tayin edildiğinde onu Canet'i fethetmekle görevlendirmiştir. Fransızlar özellikle bölgede menfaati olan yerli Arap reislerinden Ahmed Ould Gaezadi tarafından bu durumdan haberdar olunca bu görevlendirmeyi durdurmuşlardır. Ancak o emrindeki 100 askerle Gat'taki garnizonu idaresine aldı ve kısa zamanda başarılar elde etti. Fizan mutasarrıfı Sami Bey'in naklettiklerine göre, Sultan Ahmed Haggar reisi Musa Amastan ile Ezgarlar arasında yapılan görüşmeler sonucunda aralarına

¹ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Evrak M.371/184.13.8.30, s. 1.

² Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Evrak M.371/184.13.30, s. 2.

barış tesis edilmiştir. Bu dönemde sultan Ahmed, bütün Ezgarlar'ın lideri Merzuk'ta kendisini kabul ettirmiştir.³ 1908'de Gat kaymakamı tayin edilen Osmanlı askeri memuru Yüzbaşı Abdülkadir Cami Bey aynı yıl Fizan mebusu seçilerek İstanbul'a dönmüştür.⁴

Fizan mebusluğu ile 21 Mayıs 1325'te (M. 2 Haziran 1909) Meclis-i Mebusana iltihak etmiş, mebusluğun devamı boyunca ordudan mezun adde-dilmiş ve yanı sıra 19 Kânunuevvel 1327'de (M.1 Kânunusani 1911) askerlikten istifa etmiştir. Cami Bey, 20 Kânunuevvel 1327 (M.2 Kânunusani 1911) ile 5 Kânunusani 1327 (M.18 Kânunusani 1911) tarihleri arasında I. Fizan mebusluğunu, 5 Mayıs 1328 (M.18 Mayıs 1912) ile 23 Temmuz 1328 (M.5 Ağustos 1912) tarihleri arasında da II. Fizan mebusluğunu görevlerine getirilmiştir.⁵ Bu Osmanlı Devleti'ndeki son mebusluk dönemi olmuştur. Cami Bey bu dönemden sonra Türkiye Cumhuriyeti mebusu olarak seçilerek mebusluk görevini devam ettirmiştir.

Cami Bey, 1918 Mondros mütarekesinde Milli Mücadeleye inanan, hatta onu örgütlemeye çalışan bir kişi olarak görülmüştür. Batı Anadolu'da Yunan işgali sırasında, Ege'de Kuvâ-yı Milliye'nin ilk örgütleniş dönemine katılmıştır. İzmir'in işgalinden sonra toplanan Şurayı Saltanat'a İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına dâhil olmuştur. Daha sonra 26 Mayıs 1919'da toplanan Şura'da şu konuşmayı yapmıştır:

"Efendim, bendeniz İzmir vilayetinin merkezi ve Türk aksamıyla Menteşe ve İzmir livalarından cereyan eden fevkalade hali İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına arz edeceğim. Daha evvel Ayan azasından Seyit Beyefendi layık veçhile anlatırlar. Orada vukua gelen işgal işi Osmanlı memleketlerinin diğer muhtelif yerlerinde görülen işgaller mahiyetinde değildir. Akdeniz'in doğu bölgesinde birtakım emeller besleyen Devletler, daha evvel kendilerine çizmiş oldukları hudut mıntıkalarına girmiş oluyorlar demektir. Bunun için orada tahaddüs eden asayişsizliği ileri sürdüklerini görüyorum. Eğer muhterem kabine azaları aldıkları tedbirler hakkında bize izahat vermiş olsaydılar bu asayişsizliğin derecesini ve Birinci Ferit Paşa kabinesinin bu asayişsizliği açığa vuran bazı tedbirleri alması sebeplerini soracaktım."

Bu beyanatından anlaşıldığı gibi Cami Bey, Kuvâ-yı Milliye'nin ve Batı Anadolu vilayetlerinin mevcut durumu hakkında bilgiler vermiştir. İtilaf devletlerinin daha önce taslağını hazırlayarak çizmiş oldukları gizli anlaşma

³ Ahmet Kavas, "Osmanlı-Tibu Münasebetleri: Büyük Sahra'da Reşade (Çad) ve Kavar (Nijer) Kazalarının Kurulması", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.4, İstanbul 2000, ss. 69-82.
http://www.isam.org.tr/documents%5C_dosyalar%5C_pdfler%5Cislam_arastirmalari_dergisi%5Csayi04%5C069_104.pdf (12.04.2013).

⁴ Ahmet Kavas, "Büyük Sahra'da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı Tevank Münasebetleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.3, İstanbul 1993, s.186.
http://www.isam.org.tr/documents%5C_dosyalar%5C_pdfler%5Cislam_arastirmalari_dergisi%5Csayi03%5C171_196.pdf (01.04.2013).

⁵ *Dışişleri Bakanlığı Arşivi*, Evrak M.371/184.13.8.30, s.1.

sınırlarına yaklaştıklarını zira söz konusu bölgede başlatılan bu tehdide karşın mahalli kuvvetlerin ellerinden geleni yaptıklarını vurgulayan Cami Bey, yetkililere de bazı sorumlulukların haiz olduğuna dikkat çekmiştir. Daha sonra Cami Bey basına verdiği demeçlerde sürekli olarak Ege ve Aydın dağlarında işgale karşı silahlanan kuvvetlerin asayişi bozmak değil, asıl asayiş o güne kadar görülmedik ölçüde sağlamakta olduklarını dile getirmiştir. Dolayısıyla Cami Bey'in Mütareke sonrası silahsız ve savunmasız bırakılan Anadolu'da başlayan haksız işgallere karşı başlatılan milli teşebbüslere destek vererek bu yönde bazı çalışmaları da desteklediği anlaşılmaktadır. Cami Bey Mayıs 1919 ayı içerisinde kurulan Milli Ahrar Fırkasına da kurucu üye olarak katılmış ve fırkanın yaşadığı kısa süre boyunca genel sekreterlik görevini de üstlenmiştir. Nitekim bu görevle Amiral Bristol'u (ABD elçisi) ziyaret eden ve işgaller hakkında bilgi veren heyette de bulunmuştur.⁶ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Cami Bey Milli Mücadelenin hazırlık aşamasında ortaya çıkmış olan çeşitli görüşlerden birini savunmaktaydı. Cami Bey'in savunduğu bu görüş Amerikan mandacılığı idi. Cami Bey'in de içinde bulunduğu grubun Amerikan mandası taraftarı olduğu bilinmekteydi.⁷ Bu durum yine Ali Fuat (Cebesoy) un gönderdiği aşağıda kısaca verilen metinden de anlaşıyor⁸:

Asayiş ile ilgilidir. Ankara'dan, 14/8/1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na

"1-Mustafa Kemal Paşa'ya: İstanbul'a hitaben yazmış olduğunuz son cevaplarınız, yerine ulaştırılmış ve cevap olarak yazılı raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksululu Mahmut Paşa'lar, Reşat Hikmet, Cami, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok şahsiyetlerin düşüncelerine uygun olan Kara Vasıf'ın, yani Cengiz'in Halide Edip Hanım'ın görüşlerinin yer aldığı uzun mektuplar geldi. Bunlar sırasıyla özetlenerek arz edileceği gibi, asılları da Sivas'a gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardıma ihtiyaç duyulduğu ve bu yardımın Amerika tarafından yapılmasının en az zararlı yol olarak kabul ve tasvip edildiğine dair gerekçe ileri sürülmektedir. Basılı rapor, Cami, Rauf, Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beyler ile Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün parti ve cemiyetlerin fikirleri yollandıktan sonra büyük çoğunluğun görüşüne göre düzenlenmiştir. Vakit varmış. Kongrede bir an önce iş görmek, Amerikalılar girmeden tebligat yapılmak lazımmış. Amerikalıları oyalayarak hareketleri geciktirilmeğe çalışılıyormuş. Kongre hemen kesin

⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara, 2004, s. 486.

⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1992, C.1, s.423.

⁸ M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, s.123-124.

karar verebilir mi? Sorusuyla Amerikalılar taraftar olduklarını hissettiriyorlarmış. Kongrenin çok çabuk toplanmasını sağlamanız rica olunur.”

20 inci Kolordu Komutanı

Ali Fuat

Milli Mücadelede kongreler döneminde özellikle manda ve himaye fikri konusunda yaşanan sıkıntılı anlar için Kansu şunları anlatır; *Kongrede Bekir Sami Bey'in dışında Amerikan mandası konusunda taraftar pek çok isim vardı. Bunlar İstanbul'dan gelen zevat idi. Aralarında, Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet Paşa, Cami Baykut... Devam eder; Halide Edip ise telgraf ve mektubu ile İstanbul'daki parti liderlerinin birleşerek manda talebi hakkındaki kararları da ayrıca manda cereyanının genişlik bulduğunu ve hızlanmak durumunda olacağını ifade ediyordu⁹. Cami Bey ve arkadaşlarına göre Sivas Kongresi hemen açılmalı, Amerikan mandasını talep hakkında kati bir karar hemen alınmalı, fırsat kaçırılmamalıydı. Ancak Paşa bu yönde gelen tazyike karşın oldukça metin durabilmiş ve bu konuda parolayı tekrarlıyordu “ya istiklal ya ölüm”...¹⁰ Anlaşıldığı üzere Cami Bey, içerisinde bulunduğu grup ile İstanbul mebuslar cephesi içerisinde gelip Milli Mücadeleye katılmışlardır, ancak vatanın kurtuluş yolları konusunda ortaya attıkları öneri ve çözüm yolları itibarı ile Mustafa Kemal'in ne pahasına olursa olsun taviz vermediği tam bağımsızlık yaklaşımına muhalif görülmektedirler. Ancak manda fikrinin zaman içinde Avrupa'nın mutlak bir Ermenistan meselesi yaratma arzusunda olduğu anlaşılmaya başlanır ve bu fikirden vazgeçilir.*

Cami Bey, Ankara'da bulunduğu ilk günlerinden itibaren çalışmalarını hızlandırmıştır. Milli mücadele davasını, yurda ve dünyaya duyurmak, Anadolu halkına ulusal savaş konusunda doğru ve düzenli bilgiler vermek ve Türk ulusunun özgürlük savaşını dünya kamuoyuna duyurmak ve tanıtabilmek amacıyla Ankara'da “Anadolu Ajansı” adıyla bir kurum kurulması yolunda yapılan çalışmalarda vazife almıştır¹¹. Bu da Cami Bey'in önemli hizmetlerinden biridir. Mustafa Kemal İstanbul'un işgalinden bir gün sonra yani 17 Mart'ta bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgede özetle Mebusan Meclisine ve hükümet merkezine İtilaf Devletlerince el konulduğu, Osmanlı Devletinin hâkimiyetine son verildiği, devletin temel fonksiyonlarının işlemez hale geldiği belirtilerek on beş gün zarfında yeni bir kurucu meclisin toplanmasını öneriyor ve bu Meclis'e seçilme şartları açıklanarak İstanbul

⁹ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar ATATÜRK'LE Beraber*, 1.cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988, s.183.

¹⁰ Mazhar Müfit Kansu, *age.*, s. 206.

¹¹ Yücel Özkaya, “Milli Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I, S. 2, Ankara, Mart 1985, s. 590-591.

zevatının bu konudaki görüşlerini bildirmeleri bekleniyordu. Bu konu üzerine İstanbul Mebuslar Meclisinden aralarında Cami Baykut'un da bulunduğu milletvekilleri Ankara'ya icap ederek yeni Meclise katılmışlardır.¹² Bu şekilde yeni meclis çalışmaları da bütün hızıyla varlık göstermeye başlamıştı. Dolayısıyla Cami Bey ilk meclis çalışmalarına katılmış ve yürütme organında yer almıştır. 25 Nisan 1920 tarihli Muvakkat İcra Encümeni'nin seçimine geçilmiş ve yapılan ilk tur oylama sonucunu, oturuma başkanlık eden Meclis ikinci reisi Celaleddin Arif Bey, şu şekilde açıklamıştır:

"Re'ye iştirak eden zevat-ı muhteremin adedi 107, Tabi-i ekseriyet-i mutlaka 54 eder. Fakat re'ye bilfiil iştirak eden zevat, 80, 27 müstenkif var. Fakat ekseriyet-i mutlaka 54 olduğu için netice itibarıyla bendenize 71 rey vermişsiniz. Cami Bey 66, Bekir Sami Bey 58 rey almışlardır. Diğer zevat ekseriyeti ihraz edememişlerdir."

Görüldüğü gibi ilk tur oylama sonucuna, Celaleddin Arif Bey (Erzurum), Cami Bey (Aydın) ve Bekir Sami Bey (Amasya) Muvakkat İcra Encümenine seçilmişlerdir¹³. Bu seçimlerin ardından icra vekilleri seçimi ve görev dağılımı süreci gelir burada da Cami Bey'in 96 oy aldığı görülmektedir. Zira Büyük Millet Meclisi 2 Mayıs 1920'de, İcra vekillerinin ne şekilde seçileceğini belirleyen kanunu kabul etti. Bu kanuna göre, hükümet işleri 11 kolda toplanacak (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti dâhil) vekiller meclisçe mebuslar arasından seçilecek, vekiller arasında çıkacak anlaşmazlıklarda Meclis tarafından çözülecekti. Bu kanun gereğince Meclis, 3 Mayıs 1920 günü, icra vekillerinin seçimine geçmiştir. Kısa tartışmalardan sonra, seçimin her vekâlet için ayrı ayrı değil de, bir liste halinde yapılması kabul edilmiştir. Yani her mebus bir liste yapacak ve bu liste de kimi, hangi vekâlete seçtiğini belirtecekti. Meclisin 3 Mayıs günü ikinci oturumunda oylar tasnif edilmiş ve üçüncü oturumunda da seçim sonuçları açıklanmıştır. Buna göre, 3 Mayıs günü İcra Vekilleri Heyetine aşağıda adları sırasıyla verilen mebuslar seçilmiştir:

Şer'i ye ve Evkaf Vekâletine; 83 oy ile Celaleddin Arif Bey (Erzurum)
 Dâhiliye Vekâletine; 96 oy ile Cami Bey (Aydın)
 Nafia Vekâletine; 79 oy ile İsmail Fazıl Paşa (Yozgat)
 Hariciye Vekâletine; 121 oy ile Bekir Sami Bey (Amasya)
 Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine; 127 oy ile Dr. Adnan Bey (İstanbul)
 İktisat Vekâletine; 99 oy ile Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)
 Müdafaa-i Milliye Vekâletine; 118 oy ile Fevzi Paşa (Kozan)

¹² Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 175.

¹³ Yavuz Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 39-40.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine; 129 oy ile İsmet Bey (Edirne)

Bu şekilde ilk tur oylama sonucunda dokuz vekâlet için vekil seçilmiş, diğer iki vekâlet (Maliye ve Maarif) için ise hiç kimse mutlak çoğunluğun oyunu alamamıştır. Daha sonra yapılan ikinci tur oylamada da bir sonuç alınamamış ve bu vekâletler için vekil seçimi ertesi güne bırakılmıştır. Bu karara dayanarak 4 Mayıs günü yapılan oylamada ise;

Maliye Vekâletine; 74 oy ile Hakkı Behiç Bey, Maarif Vekâletine; 65 oy ile Dr. Rıza Nur Bey vekil seçilmişlerdir.¹⁴

Cami Bey, Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da başlayan işgallere karşı düzenlenen savaş hazırlığı faaliyetlerine de katılmıştır. Cami Bey, Milli Mücadele döneminde Amasya Genelgesi sürecinde Amasya'da alınan kararlarla Sivas kongresine davet mektubunun gönderildiği kişilerdendir. Nitekim Anadolu'da halkın işgallere karşı başlatılacak olan mücadeleye önce inandırılması ve acilen bu sürece desteklerinin sağlanabilmesi açısından genelgelerin ardından kongreler düzenlenmişti. Cephe gerisinde ve öncesinde atılan en önemli adım ve en büyük başarı bu hazırlık süreci ile atılacaktır. Bu önemli hazırlık sürecinde Cami Bey, aralarında Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Halide Edip Hanım, Ahmet Rıza Paşa'nın da bulunduğu grubun içerisinde yer almıştır. Bu grubun sosyal, mesleki ve siyasi durumları göz önüne alınırsa, kendilerine mektup göndererek Amasya'da alınan kararları bildirmek ve hatta Sivas kongresine davet ederek İstanbul'da mevcut olan potansiyelden istifade edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Zira Cami Bey'in de içinde bulunduğu bu grup, o anda İstanbul'da politika üzerinde nüfuzları inkâr edilemeyecek kadar büyük olan kişilerdi.¹⁵ Osmanlı Devletinin kurtuluşunu ve geleceğini Amerikan mandası taraftarı olmakta gören bu kişilerin seçilmesinde ve Sivas Kongresine davet edilmelerindeki amaç bu kişilerin özellikle İngiliz mandasına tepkili olmaları ile İngiltere'nin Osmanlı Hükûmeti üzerindeki baskı ve işgal politikasına karşı bir atmosferin oluşturulmuş olmasıdır. İngiltere karşıtı olan bu kişilerin Milli Mücadeleye bu şekilde yönlendirilmesi düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim tarihsel süreç de bu yönde gelişecektir. Aralarından sadece Cami Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği yapmıştır.

Cami Bey'in de içinde bulunduğu bu grubun Amerikan güdümünde ve yardımı ile bir yeni düzen ve kurtuluş oluşturulabileceği taraftarı oldukları bilinmektedir. Grubun önde isimlerinden Cami Bey son Osmanlı Mebuslar Meclisinde Misak-ı Milliye destekleyen Felah-ı Vatan Grubunun başkanlığı

¹⁴ Yavuz Aslan, *age.*, s.60-62.

¹⁵ Mehmet Evsile, "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XIV, S. 40, Ankara, 1998, s. 89.

görevinde de bulunduğu bilinmektedir.¹⁶ Milli Mücadelenin daha hazırlık aşamasında Erzurum Kongresi sürecinde bir taraftan Kongre kararlarını tatbika bir taraftan da Sivas Kongresi'ni hazırlamaya çalışırken bir yandan da Karakol Cemiyeti başta olmak üzere çeşitli zorluklarla uğraşıyordu. Kansu'ya göre, İstanbul Hükümeti'nin baskısı da gün geçtikçe artıyordu. Bir müddet içerisinde Şeyhülislam'ın (Dürrizade Abdullah Efendi) fetvalarına dayanarak ayrıca Damat Ferit Paşa'nın Paris Kongresinden eli boş dönmesine karşın Paşa, Damat Ferit Paşa'ya 16 Ağustos 1335 tarihli uzun bir telgraf çekmiştir. Paşa ayrıca İstanbul'daki bazı zevata da sırası ile birer mektup göndererek vatanın kurtuluşu ve saadeti yolunda izahatta bulunmuştur. Kansu'nun sıraladığı bu zevat arasında öncelikle Cami Bey de bulunmaktadır. Kısa bir süre sonra Paşa'nın gönderdiği bu mektuplara bazı zevat cevap veriyor. Nitekim bu zevattan Cami Bey zamanla Anadolu'ya iltihak etmiş, vazife almıştır. Bu amaçla Birinci Büyük Millet Meclisinde çalışmıştır.¹⁷ Cami Bey'in belli bir dönem bir taraftan İstanbul Hükümeti diğer taraftan da Milli Mücadele grubu nezdinde siyasal bir bölünme ve bitaraf durduğu anlaşılmaktadır. Bu ikircikli durum Cami Bey'in Milli Mücadele yönünde göstermiş olduğu kararlı tutum ile bir dönem sona ermiştir. Ancak iki hükümet arasındaki siyasal çekişmenin artması ve yurdun geleceği ve kurtuluşu konusunda her iki grup arasında da yaşanan bölünmeler Cami Bey'in de siyasal yaşamdaki tavır ve tutumunu değiştirmiştir.

Milli Mücadelenin tartışmalara maruz kaldığı kongreler dönemi yaşanan siyasal ortamı açıklıkla ortaya koyması açısından önemlidir. Bu süreçte önce Erzurum daha sonra ise Sivas kongrelerinde manda ve himaye fikri sıklıkla gündeme getirilmiştir. Her iki toplantıda da manda ve himaye fikrinin halkın koşulsuz tam bağımsızlığına ters düşmesi ve bu durumu yok sayması açısından engelleneceği altı çizilerek vurgulanmıştır. Erzurum Kongresi sürecinde manda konusunda yaşanan sıkıntılı anlar için Kansu şunları anlatır; Kongrede Bekir Sami Bey'in dışında Amerikan mandası konusunda taraftar pek çok isim vardı. Bunlar İstanbul'dan gelen grup idi. Aralarında, Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet Paşa, Cami Baykut da bulunmaktaydı. Halide Edip ise telgraf ve mektubu ile İstanbul'daki parti liderlerinin birleşerek manda talebi hakkındaki kararları da ayrıca manda cereyanının genişlik bulduğunu ve hızlanmak durumunda olacağını ifade ediyordu.¹⁸ Anlaşıldığı üzere Cami Bey, içerisinde bulunduğu arkadaşları ile İstanbul grubundan gelip Milli Mücadeleye katılmıştır, ancak vatanın kurtuluş yolları konusunda ortaya attıkları öneri ve bakış açıları itibarı ile Mustafa Ke-

¹⁶ Sina Akşin, *age.*, s. 423.

¹⁷ Mazhar Müfit Kansu, *age.*, s. 144.

¹⁸ Kansu, *age.*, s. 183.

mal'in ne pahasına olursa olsun manda çözümünü reddeden tam bağımsızlık yaklaşımına karşı muhalif durdukları anlaşılmaktadır.

Dönem çağdaşlarından Halide Edip'e göre Cami Bey en eski ve en gerçek Türk liberallerinden biriydi. Halide Edip Cami Bey ile ilgili önemli sayılabilecek şu bilgileri vermiştir; *Abdülhamit devrinde genç bir subayken, Fizan çöllerine sürülmüş, bir hayli serüven geçirmişti. Giderek, memleketin en büyük vatanseverlerinden olan Trablusgarp valisi Recep Paşa onu yaver olarak almıştı. Cami Bey ilk önce, Abdülhamit'in tahtan indirilmesinde rol oynayanların arasındaydı ve ilk meclisi mebusana Fizan mebusu olarak gelmişti. Bununla birlikte, İttihat ve Terakki'nin iktidara geldikten sonraki bazı tutumları karşısında hayal kırıklığına uğrayarak muhalefete geçmişti. Bununla beraber, muhalefetten de yüzünü çok çabuk çevirerek ayrılmıştı ve siyaseti ebediyen bırakmaya karar vermiş olmakla birlikte, Türkiye'nin bu ölüm kalım mücadelesine ister istemez katılmıştı. Özellikle, Adana öldürüşmelerinden ve İzmir'in işgalinden sonra, ona da İtilaf kuvvetlerinin Türkiye'yi ortadan kaldırmak istemeleri bu kararı verdirmişti. Evet, tek ihtimal bu mücadeleye bağlıydı. Cami Bey'in siyasette hiçbir zaman muvaffak olamaması, kısmen İttihat ve Terakki, hatta daha sonra milli rejimde, hiçbir ihtirası olmamasına bağlıydı. Bundan başka da, çok hassas, hareketi sevmeyen ve hitaben kaçınır bir adam olduğu için, bir köşeye çekilip kafasının içinde inandığı esaslara bağlı kalmayı tercih ederdi. Ta ilk zamandan, tabiatındaki mistik cephe onu Mahatma Gandhi'nin pasif mukavemet esasına inandırmıştı. Belki siyasette bu, en iyi usuldü. İnsanların içindeki hayvan tarafı, ister savunmada ister savaşmada olsun, çevrelerine daima zarar getirmiştir. Acaba kalım'ın tek olasılığı, pasif direnmede değil miydi? İşte Cami Bey'in ileri sürdüğü kanıtlar bunlardı. Kısa sürmekle beraber, milli mücadele devresindeki hizmetleri anlamlıdır.*¹⁹

Cami Bey'in arkadaşları ile birlikte Milli Mücadele davasına karşı geliştirdikleri tutum incelendiğinde kimi kararların daha çabuk alınması gerektiği ve aynı zaruret ile uygulamaya geçmesi konusunda kararlı oldukları anlaşılmaktadır. Zira Cami Bey ve arkadaşlarına göre Sivas Kongresi hemen açılmalı, Amerikan mandasını talep hakkında kati bir karar hemen alınmalı, fırsat kaçırılmamalıydı. Ancak Paşa bu yönde gelen tazyike karşın oldukça metin durabilmiş ve bu konuda parolayı tekrarlıyordu "ya istiklal ya ölüm"...Ancak zaman içinde Avrupa'nın mutlak bir Ermenistan meselesi yaratma arzusunda olduğu anlaşılmaya başlar. Özellikle İngiltere. Amerika efkârı umumiye sinde bir oyun oynanmaya çalışılıyordu. Avrupa korkusu, bizim düşünürleri düşündürmeye başlamıştı. Reşat Hikmet Bey gibi Cami Baykut da Vahdet-i Milliye adına tavsiyeler düşünüyor. Adları İstanbul'dan gelip Sivas kongresi hazırlık sürecinde bulunan zevat olarak anılacak olan

¹⁹ Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihani*, Atlas Kitapevi, İstanbul, 1992, s. 63-64.

grup arasında özellikle manda fikrinden dolayı daha en baştan bir karmaşa yaşanıyordu. (Bekir Sami Bey, Ali Fuat Paşa (Cebesoy), İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy'un pederi), Cami Bey, Kara Vasıf, Hakkı Behiç Beyler) gibi.²⁰ Cami Bey Milli Mücadelenin hazırlık aşamaları sürecinde genelgeler ve kongre çalışmalarının yanı sıra Milli Mücadele döneminde de İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan yardımlar konusunda da etkili faaliyetlerde bulunmuştur. Bu süreci anlatan bir kaynağa göre, gerek İstanbul Hükümetinin, gerekse işgal güçlerinin aldığı tüm önlemlere rağmen Anadolu'ya silah ve cephane kaçırılması hız kazandığı gibi sivil ve asker aydınların göçü de durmamıştır. 2 Nisan'da Halide Edip Hanım, Dr. Adnan Adıvar, Hüsrev Gerede'nin yanı sıra Cami Beyler, ertesi gün de İsmet İnönü, Celalettin Arif, Saffet Arıkan beylerin de Ankara'ya ulaştıkları belirtilmiştir.²¹ Gerek İstanbul Hükümetinin, gerekse işgal güçlerinin aldığı tüm önlemlere karşın Anadolu'ya silah ve cephane uzun süre devam etmiştir. Halide Edip Hanım ve Dr. Adnan (Adıvar)'ın yanı sıra Yunus Nadi, Yusuf Kemal, Rıza Nur, Abdullah Azmi, Hoca Vehbi Ankara'ya ulaştılar.²²

Cami Bey'in Ankara'da başlayan bağımsızlık ve kurtuluş mücadeleleri sürecinde önemli çalışmalara katkı sağladığı görülmüştür. Bu dönem Ankara'ya gelen Mustafa Kemal burada Hâkimiyet-i Milliye gazetesini çıkarttırmıştır. Ancak ulusal kurtuluş savaşını desteklemek amacıyla gazete çıkarılması yeterli görülmemiştir. Bu gazetelerin gereksinimleri olan haberlerin ve gereçlerin de sağlanması zorunlu idi. Milli Mücadele davasını, yurda ve dünyaya duyurmak, Anadolu halkına ulusal savaş konusunda doğru ve düzenli bilgiler vermek ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Nitekim Türk ulusunun özgürlük savaşını dünya kamuoyuna duyurmak ve tanıtabilmek amacıyla Halide Edip Hanım ve Yunus Nadi Bey'in çalışmalarıyla Ankara'da "Anadolu Ajansı" adıyla bir kurum kurulması yolunda çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada aynı zamanda Adnan ve Cami Beylerin son derece önemli katkıları sağladığı ve destek verdiği de anlaşılmaktadır.²³ Bu süreçte kısa sürede ülkedeki tüm askeri ve sivil bürokratlar üzerinde Anadolu'nun otoritesi sağlanmıştır. Milli Mücadelenin Anadolu'da hazırlık sürecine katkıda bulunmuş Cami Bey ve dava arkadaşları Heyet-i Temsiliyeye tabi olarak bir müddet sonra milletin istiklalini müdafaa edecek çeşitli çıkış yolları konusunda görüşmeler yürüteceklerdir. Mustafa Kemal İstanbul'un işgalinden bir gün sonra 17 Mart'ta bir genelge yayınlamıştır. Bu genelge özetle Mebusan Meclisine ve hükümet merkezine İtilaf Devletlerince el konulduğu, Os-

²⁰ Halide Edip Adıvar, *age.*, s. 209.

²¹ Şaduman Halıcı, "İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadakatnameler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım 2007, S. 40, s. 629.

²² Şaduman Halıcı, *agm.*, s. 628.

²³ Yücel Özkaya, *agm.*, s. 590-591.

manlı Devletinin hâkimiyetine son verildiği, devletin temel fonksiyonlarının çalışmaz hale geldiği belirtilerek on beş gün zarfında yeni bir kurucu meclisin toplanmasını öneriyor ve bu Meclise seçilme şartları açıklanarak İstanbul zevatının bu konudaki görüşlerini bildirmeleri beklendiğinden bahsediyordu. Bu konu üzerine İstanbul Mebuslar Meclisinden aralarında Cami Bey'in de bulunduğu milletvekilleri yeni Meclis'e katılmışlardır. 4 Mayıs'ta bakanların seçimi tamamlanmış ve Hükümet oluşmuştur: Oluşturulan Hükümet içerisinde İçişleri'ne Aydın Milletvekili olan da Cami Bey getirilmiştir.²⁴ Bu Cami Bey'in Osmanlı Mebuslar Meclisi döneminin sonu ve Büyük Millet Meclisindeki parlamento yaşamının başlaması anlamına gelmiştir.

Bu yeni Meclis döneminde vekil görevi ile faaliyetine başlayan Cami Bey, 4 Eylül 1920 tarihli bir karar ile Roma'ya Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk elçisi olarak gönderilmiştir. Ancak Roma'da elçilik görevinde bulunan Cami Bey'in geri dönmeyip istifa ettiği bilinmektedir. Bu zaman dilimi içerisinde Roma'dan Ankara ile yürütmüş olduğu yazışmalarla Milli Mücadelede yer almakta olduğu bilinmektedir. Cami Bey'in özellikle Milli Mücadele yılları Hükümete gönderdiği tebrik ve iyi dilek mesajlarını içeren yazıları Anadolu'dan yürütülen Milli Mücadeleye olan tavrını açıkça ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bu konuda Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisine göndermiş olduğu telgrafında Sakarya zaferini kutlamış ve minnetle tebriklerini arz etmiştir.²⁵ Bu konuda Cami Bey'in özellikle İttihat ve Terakki liderlerine gönderdiği mektuplardan bahsedilebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasını izleyen günlerde aynı zamanda Milli Mücadelenin devam ettiği yıllarda Mustafa Kemal'in 25 Ekim 1920 tarihli Talat Paşa'ya gönderdiği bir mektupta, Cami Bey'in sözlerine göre diye devam eden mektup memleketin kurtuluşu ve selameti için herkesin azami derecede gayret etmesi lazım geldiği vurgulanmıştır. Ayrıca söz konusu mektup üçlü bir görev taksimatından bahseder. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa, Avrupa'da Talat Paşa ve Şark Memleketlerinde başta Enver Paşa olmak üzere diğer İttihatçılar da memleketin kurtuluş ve selameti için birlikte mücadele edeceklerdi. Milli Mücadelede Ankara'nın Avrupa'da adamı bulunmaktadır. Bu kişinin de Cami Bey olduğu belirtilerek şahsının milli meseleye karşı takındığı tutum ve bu konuda üstlendiği görevin altı çizilmiştir. Cami Bey'in temsil yetkisi hem İtalya hem de Almanya'da geçerli olmak üzere, bu nedenle Ankara tarafından Roma'ya elçi olarak görevlendirilmişti. Cami Bey'in Talat Paşa'ya gönderdiği mektupta (25 Aralık 1920) ise Talat, Enver ve Cemal Paşalarla müştereken çalışma arzusunu

²⁴ Abdurrahman Çaycı, *age.*, s.175.

²⁵ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A.III-7. D18. F262.1.

dile getirdiği dikkat çekmektedir.²⁶ Dolayısıyla Cami Bey sadece Anadolu'dan değil gerekirse Roma'dan da milli mücadele için gerekli çeşitli tedbirlerde de yer alabileceğini vurgulamıştır.

Cami Bey Roma'ya 4 Eylül 1920 tarihli bir karar ile ilk mümessilimiz olarak gitti. Söz konusu süreçte kendisi aleyhinde birçok propaganda yapılıyordu. Bunların asılsız olduğu anlaşıldıktan sonra bile Cami Bey siyaset hayatından çekilerek, kendi halinde yaşamaya başladı. Bu arada Cami Bey, Roma'ya Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk elçisi olarak gönderilmiştir ancak geri dönmeyip istifa ettiği de bilinmektedir. Bu zaman dilimi içerisinde Roma'dan yazışmalarla Milli Mücadelede yer almaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Cami Bey'in özellikle Milli Mücadele yılları Hükümete gönderdiği tebrik ve iyi dilek mesajlarını içeren yazıları bu açıdan dikkatleri çekmektedir. Bu konuda Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasını müteakiben Türkiye Büyük Millet Meclisine göndermiş olduğu telgrafında zaferi kutlamış ve minnetle tebriklerini arz etmiştir.²⁷ Cami Bey Roma elçiliğinde iken yine Milli Mücadeleyi desteklediğini ve Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik mektubu gönderdiğini kendi yazdığı belgeden görmekteyiz.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti

Emri Hariciye Vekâleti

Baş Kumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şanlı ordumuzun başında emri eser buyurduğunuz muvaffakiyet-i celiliyi tebrik ve amel-i milliyeyi talimiye edecek bir sulhun istihsalinde nazariyat-ı Samilerini temenni ederiz.

*Cami...*²⁸

Cami Bey, yaklaşık iki yıl süren Roma temsilciliği görevinden 21 Ekim 1922'de kendisi istifa etmiş ve yurda dönmüştür. Aynı zamanda sürdürdüğü Aydın mebusluğundan da istifa etmiştir.²⁹

Cami Bey, 1. Dönem Aydın Milletvekili daha sonra (Divan-ı Riyaset kararı ile 21.10.1922'de Genel kurulda görüşülerek istifa etmiş sayılmasına karar verilmiş) muvakkat İcra vekilleri heyeti üyesi görevlerine getirilmiştir. Ayrıca 1.İcra vekilleri heyeti üyesi, 1.İcra vekilleri heyeti ilk Dâhiliye Umum

²⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, Temel yay. 2002.

²⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.III-7. D18. F262.1.

²⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.III-7. D18. F262.4.

²⁹ Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Evrak M.371/184.13.8.30, s. 1-6.

vekili, Ankara Hükümeti ilk Roma temsilcisi olarak çeşitli önemli mevkilerde de bulunmuştur. Cami Bey art arda sürdürdüğü bu görevler ile Türk siyasal yaşamında son derece etkili roller üstlenmiştir. Cami Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Londra Konferansı davetinde, mevcut kadro içinde de yer almıştır. Milli Mücadele döneminin sona ermesi ile Türk fikir yaşamında yer edinmeye çalışan Cami Bey çeşitli gazete ve dergilere süreli yazılar yazmıştır. Özellikle 1945 yılından itibaren dönemin muhalif yayın grupları olarak değerlendirilen Dikmen ve Görüşler dergisi ile Tan Gazetesinde yazıları bulunmaktadır. Aynı yıllarda Yeni Dünya adlı gazeteyi çıkartmış olan Cami Baykut, gazetenin sadece 5 sayısını tamamlayabilmiştir. Basın yayın hayatı içerisindeki yaşamına bir süre ara veren Baykut, Bu dönem içerisinde Robert Koleji'nde Tarih ve Erenköy Kız lisesinde Fransızca öğretmenliği de yapmıştır. Öğretmenliğinin yanı sıra 1948 yılında aralarında Fevzi Çakmak'ın da bulunduğu bir grup tarafından İnsan Hakları Derneği'nin kuruculuğunu yapmıştır. Bu grup içinde bulunan isimlerin başında Zekeriya Sertel ve Tevfik Rüştü Aras da bulunmaktadır. Ayrıca Cami Bey, 1903 yılında kuruluşu gerçekleşen Beşiktaş Jimnastik kulübü kurucularındandır. Nihayetinde 4 çocuk sahibi olan Cami Bey'in 04.11.1949 tarihinde yaşamını kaybettiği bilinmektedir.³⁰

Abidin Nesimi'nin Alaaddin Hakküder'e yazdığı bir mektup Cami Bey'in Türk siyasal yaşamında muhalif bir yönelim içerisinde olduğu döneme dair önemli bilgiler vermiş olması açısından önemlidir. Söz konusu mektup örneği aşağıdaki gibidir;

"Aziz kardeşim,

Bunu, "Partiler hakkındaki düşüncelerime dair" sorunuza mesnet olmak üzere yapacağım uzunca bir istirdat içinde tebarüz ettirmeye çalışacağım. Geçen sene yani 1945 yılında kuvvetli bir ihtimal olarak Eylül ayında, Behçet ve Fehmi Bilecik'e ziyaretime geldiler. Birçok mevzularda görüştük. Ve siyasî bir parti kurulması devresinin geldiğine kani olduk. Buna hazırlık olmak üzere bir taraftan bir nizamname ve program ve diğer taraftan o devirde malî durumum müsait olduğu için büroya ait malzeme için gerekli ihzarata başladım. Kurulacak partinin dolap ve masasını ve emsali diğer mobilyalarını peyderpey yaptırmayı düşündüm ve bu işe başladım. İşte dolap ve masa bu niyetle meydana geldi. Diğer taraftan hazırladığım program ve nizamnameyi Fehmi ve Behçet'e yolladım. İstanbul'daki arkadaşlarım ve Cami Bey bu program ve nizamnameyi gözden geçirip, gerekli rötuşları yaptıktan sonra iş resmî müracaat safhasına girecek bir hale geldi. Resmî müracaatta teşekkülün başı Cami Bey görünecekti.

³⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1.Yasama Dönemi, C.1, 1920-1950, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yayınları, İkinci basım, Ankara, Haziran 2010, s. 38-39.

Hatırlarsınız, (Bugün) gazetesini çıkaracağımız günlerde de gazetenin Başmuharrirliğine Cami Beyi namzed göstermiştim. Zira Cami Bey, Millî Hükümetin ilk Dâhiliye Vekilidir; Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtının müessisidir ve ilk kongre reisidir. Bu itibarla gerek Türkiye ve gerek Dünya mîkyasında bir otoritesi vardır. Cami Beyle beraber diğer müessis arkadaşlar resmî müracaatı yapmak üzere iken Doktor Şefik Hüsnü Bey keyfiyetten haberdar oluyor; Cami Beyi ziyarete geliyor. Doktor Şefik Hüsnü Bey de bu resmî müracaata iştirak arzusunu izhar ediyor. Bunun üzerine Cami Beyin muvafakat ve tensibiyle Fehmi, Doktora program ve nizamnameyi götürüp gerekli bazı tadiller yapılıyor. Bu son muaddel şekli Sabiha Hanım görüyor. O da iştirak arzusunu izhar ediyor. Bu suretle resmî müracaat (Cami Bey, Şefik Hüsnü Bey, Sabiha Hanım ve bizim genç arkadaşlar) tarafından yapılması kararlaştırılıyor. Tam bu devrede Sabahattin Ali Bey Ankara'dan İstanbul'a geliyor. Keyfiyet Sabahattin'in de kulağına gitmiş. Sabahattin keyfiyeti Fehmi'den tahkik ediyor. Ve aslı olduğunu öğrenince, Partinin neşriyat işlerine tahsis edilmek üzere bu işe otuz bin lira koyabileceğini ve bu müracaata Esat Âdil Beyin de ithalinin faydalı olacağını söylüyor. Bu 30 'bin lira işi doğrudur. Yapı Kredi Bankasında bulunuyordu. Fehmi bu işe muvafakat ediyor. Nizamname ve programın Esat Âdil'e gösterilmesi ve resmî müracaata imza koyması için Fehmi, Esat Âdil Beyin ziyaretine gidiyor.

Esat Âdil Bey müracaatın, Sabahattin Ali Beyin koyacağı otuz bin lira ile kurulacak matbaanın tesisinden sonra olmasını daha doğru buluyor. Cami Bey, Şefik Hüsnü Bey, Sabiha Zekeriya Hanım bu fikre meylediyorlar. Ve genç arkadaşları da bu fikre imale ediyorlar. Hâlbuki ben buna şiddetle muarızdım. Bir mektupla keyfiyeti doğru bulmadığımı bildirdim. Fakat tesir göstermedi..."³¹

Ensaroğlu'na göre, Tek Parti dönemi boyunca, hak ve özgürlükleri savunma amaçlı ciddi bir örgütlenme, ne siyasi alanda, ne de sivil alanda yapılabilmıştır. 1945'lere gelindiğinde, hem çok partili hayata geçilmiş hem de insan hakları alanında sivil örgütlenmeler başlamıştır. 1945'te, İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuk profesörü Ali Fuat Başgil'in öncülüğünde ilk İnsan Hakları Derneği kurulmuştur. İnsan hakları alanındaki ilk örgütlenme olan bu derneğin kurucuları arasında Başgil'in yanı sıra, Vakıf Gazetesi-sonradan Vatan Gazetesi- başyazarı Ahmet Emin Yalman'da görev almıştır. Dernek, bir süre sonra kapanmıştır. 16 Ekim 1946 tarihinde Ankara'da Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk Grubu kurulmuştur. Zira derneğin kurucuları arasında milletvekilleri, akademisyenler, diplomatlar bulunmuştur. Dernek, İnsan Hakları adlı aylık bir dergi de çıkarmıştır. Nitekim Zekeriya Sertel, Cami Baykurt ve Tevfik

³¹ TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, C 10, 19.11.1951, s. 18-19.

Rüştü Aras'ın önderliğinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın da içinde olduğu bir grup tarafından 1946'da ikinci İnsan Hakları Derneği de kurulmuştur.³²

Cami Bey'in yaşamı boyunca kaleme aldığı eserler arasında şunlar yer almaktadır; *Trablusgarp'tan Sahra-yı Kebire Doğru*, 1910, *Osmanlılığın Atisi, Düşmanları ve Dostları*, 1913, *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler*, 1922. (2007 yılında yayınlanmış), *Son Osmanlı Afrika'sında Hayat*, (Bu eser Arı İnönü tarafından 2009 yılında İş Bankası yayınları tarafından çıkarılmış), *Salaman ve Absal*, çev.: Abdülvehhab Tarzi, 1985 (Milli Kütüphanede bulunmaktadır), *Şerh-i Aruz-i Molla*, 1949 (Milli Kütüphanede bulunmaktadır), *İsrail oğullarının mukaddes yazılarından "thellim" mezmurlar üzerine bir sınama*, 1949, 1934 (Milli Kütüphanede bulunmaktadır), *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler ve Bizans İmparatorluğuna dahil olan Turani akvam*, 1922 (Osmanlıca) (Sütçü İmam Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır), *Rubailer ve ilk Gazeller*, Sadi, Cami molla, *Cam'i Divanı*, Baykut Cami, *Baharistan*, 1942, çev.: M. Nuri Genç Osman, (Milli kütüphanede bulunmaktadır), *Vazife-i temdin* (Mustafa Suphi, Alt yazar olarak Cami Baykut, Pierre Loti...) (Osmanlıca), *Terceme-i Şevahidin-Nübüvve*. (Lami'i Çelebi Mahmud, Alt yazarlar olarak: el- Cami, Baykut, 1949 (Milli Kütüphanede bulunmaktadır), *Türklük: Türk Gençlerine*, 1900 yayın yılı (Milli Kütüphanede bulunmaktadır). Ayrıca Cami Bey'in çeviri eserlerinden bazıları da şu şekilde sıralanabilir; *Les memoires de dieu-le pere*, 1949, Fransızca (Milli Kütüphanede bulunmaktadır), *L'Ceuf-a – voiles:oula veritable de couverte de L'Amerique*, 1949 (Milli Kütüphanede bulunmaktadır), *Sefiller*:kısaltılmış metni, V.Hugo,1949 (Milli Kütüphanede bulunmaktadır). Ayrıca Türk Tarih Kurumu'nda kendisine ait bağışlanan anılarının fotokopileri de bulunmaktadır.

SONUÇ

Türk siyasi yaşamında önemli bir geçiş noktası olarak değerlendirilebilen anayasal ve parlamenter çabalar Türkiye'de demokrasi anlayışının yerleşmesi ve gelişmesine katkıları sağlamıştır. Meşrutiyet önceki dönemden farklı bir yönetim erki anlayışını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu yeni dönemde uzun yıllardan beri sürdürülen tek merkezden yönetme anlayışının bir parlamento ile sınırlı da olsa paylaşılması gereği vurgulanmıştır. Sadece idari ve siyasi yaşamda değil bir süre sonra etkilerini sosyal ve gündelik yaşamda da hissettirmeye başlayacak olan Meşrutiyetten beklentiler de son derece şaşırtıcı bir biçimde artmıştır. Meşrutiyeti hürriyetin timsali olarak değerlendirme çabaları devletin her kademesinde kendini göstermeye başlamıştır. Bu süreçte hem Osmanlı Meclisinde hem de Ankara'da açılan Tür-

³² Yılmaz Ensaroğlu, "Dünden Bugüne İnsan Hakları Hareketi ve Diyalog", *Diyalog Dergisi*, S.1, İstanbul, Mayıs 2009, s.16-17. <http://content.yudu.com/Library/A1ig2x/diyalog1/resources/6.htm> (11.05.2013).

kiye Büyük Millet Meclisinde iki dönem mebusluk yapmış olan Cami Bey, söz konusu iki döneme tanıklık etmiş ve bilfiil bu yapı içerisinde görev almış olmasıyla son derece önemli bir inceleme konusudur. Cami Bey'in Osmanlı Devletinde Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçen süreçte, değişen siyasal atmosferde Türk siyasal yaşamında yerini arayan bir eğilim içerisinde uzunca bir süre mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Cami Bey'in yaşam tecrübeleri ve dönem dönem takip ettiği politik tutumu, dönemin siyasal ortamını gözler önüne sermiş olması açısından da ayrıca incelenmesi gereken bir çalışma konusudur.

Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da yer yer başlayan ve hiç vakit kaybetmeden alanı genişleyerek şiddeti artan işgaller, Osmanlı Devletinin siyasal yaşamında gitgide belirginleşmeye başlayan ikircikli bir gruplaşmanın içerisine çekilmesini beraberinde getirmiştir. Bu oluşan siyasal ortamda ülkenin kurtuluş yolları içerisinde, kaderi ancak bir manda yönetimine teslimiyette bulan Cami Bey, ilk etapta Milli Mücadele içerisinde ancak mevcut bir muhalif grubun yanında yer alacaktır. Ancak daha sonra bu tutumu, diğer bu yönde bir kurtuluşu, tek çare olarak değerlendirenler gibi tepkiyle karşılanacaktır. Her ne kadar ülkenin işgallerden kurtuluşu ve bağımsızlığının temini temel amaç edinilse de bu önemli dönemde söz konusu değişen siyasal dengeler ülke içerisinde politik yaşamda gruplaşmalara ortam hazırlamıştır. Cami Bey, dönemi içerisinde bilinen bu yöndeki muhalif tavrı ve fikirlerinin yanı sıra Milli Mücadele sürecine başlangıcından beri destek vermekte olan ısrarlı tutumu ile dikkat çekmiştir. Çalışmamız Cami Bey'in kısaca hayatı hakkında bilgiler vererek yaşamına şekil veren dönemin değişken siyasal atmosferi ve Türk siyasal hayatını Cami Bey ekseninde anlamaya çalışmayı amaçlamıştır. Nitekim çalışmanın başlangıcında belirtilen tarihi süreç içerisinde çağın reformist grubu olarak ortaya çıkan ve belli bir süre devletin işleyişinde hâkimiyet kurabilmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı dönemi ve sonrası siyasal yaşamda beliren gruplaşma ve muhalefetin mevcut tarihsel koşulların zorunlu bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Cami Bey mevcut siyasal ortam içerisinde ortaya koymaya çalıştığı kısaca değinmeye çalıştığımız kimi girişimleri ile Osmanlı Devleti'nin son dönem kurtuluş çabalarına ve daha sonra şekillenen Milli Mücadeleye genel anlamda değerlendirildiğinde destek vermiş bu yönde önemli girişimler içerisinde de bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Evrak M.371/184.13.8.30, s.1.
- Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Evrak M.371/184.13.30, s.2.
- Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Evrak M.371/184.13.8.30, s.1.6.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.III-7. D18. F262.1.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.III-7. D18. F262.4.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1.Yasama Dönemi, c.1,1920-1950, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yayınları, İkinci basın, Ankara, Haziran 2010.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9. Dönem, C 10, 19.11.1951.

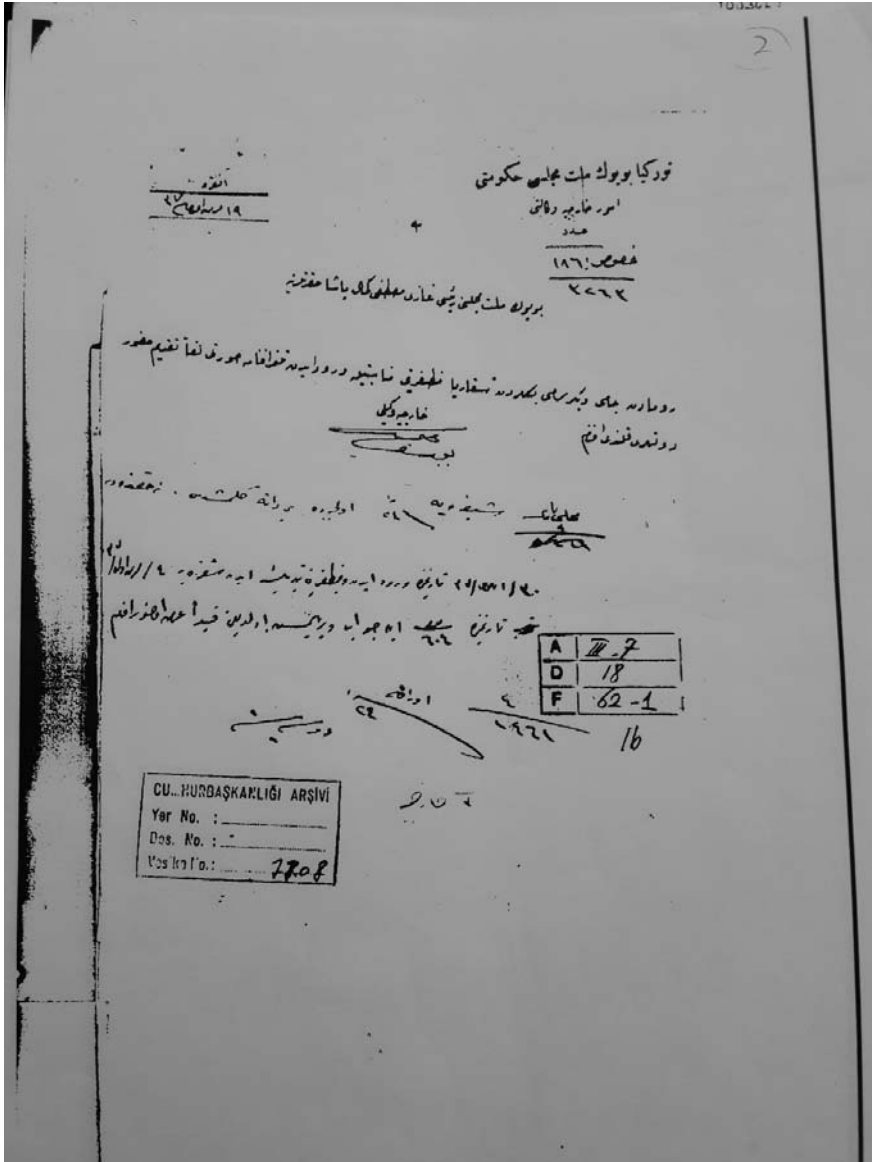
Telif Eserler

- Adıvar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, İstanbul, 1992.
- Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul,1992, C. 1.
- Aslan, Yavuz, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu* (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara, 2004.
- Çaycı, Abdurrahman, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.
- Evsile, Mehmet, "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIV, Sayı 40,Ankara, 1998.
- Halıcı, Şaduman, "İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadakatnameler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s. 40, Kasım 2007.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar ATATÜRK'LE Beraber*, 1. cilt,Türk Tarih Kurumu Yay.,Ankara 1988.
- Kavas, Ahmet, "Osmanlı-Tibu Münasebetleri: Büyük Sahra'da Reşade (Çad) ve Kavar (Nijer) Kazalarının Kurulması", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 4, İstanbul 2000. http://www.isam.org.tr/documents%5C_dosyalar%5C_pdfler%5Cislam_arastirmalari_ri_dergisi%5Csayi04%5C069_104.pdf (12.04.2013).
- Kavas, Ahmet, "Büyük Sahra'da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı Tevarik Münasebetleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.3, İstanbul 1993. http://www.isam.org.tr/documents%5C_dosyalar%5C_pdfler%5Cislam_arastirmalari_derigisi%5Csayi03%5C171_196.pdf (01.04.2013).
- M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.
- Özkaya, Yücel, "Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I, S.2, Ankara, Mart 1985.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, Temel yay.,2002.
- Ensaroğlu, Yılmaz," *Dünden Bugüne İnsan Hakları Hareketi ve Diyalog*", *Diyalog Dergisi*, S.1, İstanbul, Mayıs 2009. <http://content.yudu.com/Library/A1ig2x/diyalog1/resources/6.htm> (11.05.2013).

EKLER

Ek. 1.

Ek. 2.

T. B. M. M.
İdare Heyeti
Muhasebe Müdürlüğü
Sayı
159

4/8/930 1

Hariciye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğüne

Cami Beyfendi 21/mayıs/325 tarihinde sabık İstanbul Meclisi Meb'usanına Fizan Meb'usu olarak iltihak ve 5/kânuni sani/ 327 tarihinde infikâk ve 5/mayıs/328 tarihinde tekrar Fizan Meb'usu olarak mezkûr Meclise iltihak ve 23/temmuz/328 tarihinde infikâk ve 26/kânuni sani/336 tarihinde Aydın Meb'usu olarak iltihak ve 11/nisan/336 tarihinde infikâk buyurmuşlardır .

Müşarûlileyh 23/nisan/336 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine Aydın Meb'usu olarak iltihak ve 5/12/336 tarihinde Roma Mümessilliğine ve 3/5/336 tarihinde Dahiliye Vekâletine intihap ve 14/7/336 tarihinde Mezkûr Vekâletten istifa eylemiştir. ve Müşarûlileyh Üçüncü ictima senesinde 21/10/338 tarihinde müddeti medide Meclise iltihak buyurmadıkları için 123 ictimada müstafa ad edilmiştir efendim .

Muhasebe Müdür
Muavini
Fazıl

Evrak No	İşlen	İşlen tarihi
341	184	13.8.20

Ek. 3.

M. M. V.
Zat işleri dairesi
S. _____
Sayı _____

Ankara
2

Hulâsa : _____

SV . Yüzbaşı
Abdulkadir Cami ef. bini Mehmet mındır
SÜLEYMANIYE
397

MÜHÜR
27/4/330

17/NİS./309 T. Mektebe dıhul etmiştir.
16/II.KAN./311 T. mektebdıen mülazımlıkla neş'et ederek 38 ıncı SV. A.
verılmıştır.
7/EYL./312 T. 38 ıncı SV. A. 2 ıncı bülüğüne tayın olunmuştır.
23/TEM./313 T. Tırablus Garp rüğüyesi Cağrafya muallımlığıne -
tayın olunmuştır .
22/NİS./315 37 ıncı SV. A. sancakdarlığına rütbesile .
15/II.TEŞ./317 38 ıncı SV. A. 1ıncı BL. I.MLZ. lıgıne
15/II.KAN./320 Fızan ve Bıngazı telğıraf hatlarıanın temdıd ve ıngı-
atında hısnı hızzet ve gayreti meşhıt olmasına mebnı
YZB. vekıllığıne terfıan Tırablus Garp kumandanlığı
mıyyeti yaverlıgıne tayın olunmuştır.
23/NİS./322 T. KOL AĞASI olmuştır.
17/MAY./323 T. Cant ve tevarük ıgıne memur ıken Tırablus Garp vılay
tı dahılnde GAT kazası kaymakamlığına tayın olunmuştır
25/TEM./325 T. ıtıbaren rütbesı YZB. tenzıl ed ılmıştır.
19/I.KAN./327 T. ıhtıyat 2. kanununa tabı olmak şartıla ıtıfası kabıl
edılmıştır.
Mamaıleyh kolağası rütbesıle 9/TEM./322 T.den 5/II.TEŞ./324 T. kadar
Fızanda bulunmuştır. İlk devrei ıctımaıyede Fızan meb'usu ıtınhab --
olunmuştır ve bu devreye dahil meb'usandan asker olanların mezun ad' edı-
leceklerı 5/AGS./325 T. kanunun ahkamından bulunmuştır. umumı sefer-
berlıkde 13/AGS./330 T. 4ıncı kol ordu naklıyesıne bıttayın ve bılahı
rada ızmir askeri sansor Mf. ıken 7/AGS./334 T. terhis olunmuştır.

Ek. 6.

T. C. HARİYE VEKÂLETİ									
Müddeti Hizmet Celveli									
MEMURUN									
ADI	Başvurunun ADI	Doğum T.İ.	Devlet hizmetine girdiği tarih	Vazifeden ayrılmasının	Vefatı T.İ.	Maaş bağlan ması hakkın daki arzuha ila havale tarihi	Bağlanacak Maaşın verileceği mahal	Teknik alâdetden vazifeden borcu	MULÂHAZ
Abdulkadir Cami bey.	Behmet minir A.	1893	17 Nisan 1309	Mutafakı addolun- muştur .	31 T. evvel 1333	20 Nisan 1929	İstanbul	İdara E. 300 22	Meb'usluk tekaüf dan 366 lira 22 vardır .
Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih	Hizmetleri Sene Ay Gün	Açık müddet Sene Ay Gün	BULUNDUĞU MEMURİYETLER	Maaşı	MULÂHAZ			
17 Nis. 1309	16 K.S. 1311	2 8 29		Harbiye mektebi talebeliği					
16 K.S. 1311	14 T.S. 1317	5 9 29		Süvari mülâsimliği	250				
16 T.S. 1317	14 K.S. 1320	3 2 .		" Birinci mülâsimliği	300				
15 K.S. 1320	22 Nis. 1320	1 3 8		" Yüzbashi vekilliği	350				
						16 Şubat 1322 den			
						tarihine kadar vek			
						16 Tem. 323 den I			
						tarihine kadar 10			
						ile esaleten 6m			
						sında bulunmuştur			
23 Nis. 1322	24 Tem. 1325	3 3 2		Süvari kol ağalığı	600	(Fizan meb'usluğu			
25 Tem. 1325	31 Tem. 1325	. . 6		" Yüzbaşı (Erasmil- rütbe)	400	21 Mayıs 1325'te me			
1 Ağus. 1325	31 May. 1327	1 10 .		" "	600	usun'a iltihak etm			
1 Haz. 1327	19 K.E. 1327	. 6 19		" "	700	usluğun devamı müd			
						Ordu'dan mezun add			
						bilâhare 19 K.E. I			
						kerlikten istifa e			
20 K.E. 1327 (15 Ocak 1327)	5 K.S. 1327 (19 May 1327)	. . 16		Fizan meb'usluğu		Meclis teşehhidi			
5 K.S. 1327	4 May. 1328	. . 3 29				Açık .			
5 May. 1328	23 Tem. 1328	. 2 19		İkinci Fizan meb'usluğu		Meclis teşehhidi			
24 Tem. 1328	12 Ağus. 330	. . 2 19				Açık .			
13 Ağus. 330	7 Ağus. 330	3 11 25		Süvari Yüzbaşı	1000				
8 Ağus. 1334	26 K.S. 1336	. 5 19				Umumi seferberlikte			
26 K.S. 1336	11 Nis. 1334	. 3 16		Aydın meb'usluğu		ve terhis edilmiştir			
12 Nis. 1336	22 Nis. 1336	. . 11				Açık .			
23 Nis. 1336	8 May. 1336	. . 10		Aydın meb'usluğu					
5 May. 1336	14 Tem. 1336	2 12		" "		ve Bahiliye Vekilli			
15 Tem. 1336	4 K.E. 1336	. 4 20		" "					
5 K.E. 1336	14 K.E. 1338	1 1 20		" "		ve Roma s			

Ek. 8.

Abdülkadir Cami Baykut.³³

³³ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü*, 1.Yasama Dönemi, C.1,1920-1950, s.13.